

lyóiratban, a szépirodalom, az abba iktatott komolyabb értekező prózával együtt, majd a *Figyelő* címmel egyberántott kritikák, recenziók sora s utoljára a lap végi *Disputa* rovat, mely aktuális kérdésekhez fűz megjegyzéseket, ezúttal Nagy Zoltán és Vas István tollából. Legváltozatosabb műformákkal és legszínesebb módon a próza szerepel. Napló, novella, tanulmány, jegyzet, kisesszé követi egymást. A narratív sokféleség érvényesítése a szám összeállításának egyik meghatározó gondolata. Nemcsak a prózai publikációk között, hanem az egész szépirodalmi rész középpontjában Ottlik Géza novellája áll. Ez az írás az augusztusi szám lehangsúlyosabb közleménye.

Az a szerzőgárda, mely utoljára még nyugatosként itt szerepel, valóban reprezentatív mintavételt jelent a kor magyar irodalmi életéből. Négy nemzedék szólal meg, Szép Ernőtől, Illyésen, Radnótin át Rába Györgyig. A munkatársak zöme nem is Illyés korosztályából való, többnyire még fiatalabbak. Az utolsó szám gerincét a Radnóti–Vas–Mátyás–Ottlik–Örley–Bóka–Ortutay névsor adja, a szerkesztői munka elsősorban az ő kézírataikra épül.

A halál problémája alapjaiban határozza meg az utolsó szám összeállítását. Mindez – a háborús időket figyelembe véve – nem is meglepő, de a halál fenyegetését a felelős szerkesztő közelgő halálának tudata is erősíti, noha 1941 nyarán, a folyóirat szerkesztése közben nemcsak azt nem lehetett tudni, hogy *Nyugat* néven az augusztusi szám lesz az utolsó, hanem azt sem, hogy augusztus 4-én, hosszú szenvedés után meghal Babits Mihály. Illyés nem kapott engedélyt a *Nyugat* továbbvitelére, de az irodalmi folytonosság nem tört meg ezzel: a *Nyugat* méltó utódja lett a *Magyar Csillag*. Babits halála kikövetelte a szembetűnő változtatást, egyértelmű helyzetet teremtett. Illyés folyóirata, a *Magyar Csillag* ezután még csaknem három évig szolgálta a magyar irodalom ügyét.

Szép Ernő

NATÁLIA* (I)

Közéteszi Vida Lajos

Csaknem ötven éve, hogy a NATÁLIA két egymástól eltérő gépelésű, de lényegében azonos szövegű kézírata Szép Ernő saját kezű javításával a költő hagyatékából – nővérei kívánsága szerint – az Országos Széchényi Könyvtárba került. A regényről Réz Pál adott hírt egy tanulmányában, majd említi Márványi Judit is; Purcsi Barna Gyula bővebben foglalkozik vele monográfiájában, életrajzi adatokat is merít belőle.

A megírás idejét Szép Ernő nem jegyezte fel a kézíratra, de a szövegből kikövetkeztethető, hogy az 1945 után keletkezett (utcanevek, utalás a második világháborúra), vélhetően az EMBERSZAG után, ám mire elkészült, a szigorodó, egyre szűkebb irodalompolitika szorításában megjelenésére már nem kerülhetett sor – de ha mégis átcsúszik a cenzúrán, a perzekútor kritika alighanem polgári léha-

* Ebben a számunkban csak ízelítőt adunk a NATÁLIA-ból – következő számainkban közöljük a teljes regényt.

ságnak minősíti. (Szép Ernő novelláiban, a HORTOBÁGY ÉS FELNŐTTEKNEK című könyveiben, kéziratföredékeiben, a 40-es évek végén megjelent karcolataiban rokon motívumokat találhatunk, amelyeket kisebb változtatásokkal beépített a NATÁLIA-ba – mindez arra enged következtetni, hogy Budapestre kerülésének első éveit már régebben összefüggő történetben, önéletrajzi regényben kívánta megírni.)

Szép Ernő prózaművészetét Kosztolányi már 1922-ben érzékenyen és pontosan jellemezte: „...Mert ezekben az írásaiban, akár följegyzéseknek, karcolatoknak, novelláknak, elbeszéléseknek vagy regényeknek kereszteli el, mindig csak egyet ad: emlékeket, amelyek azáltal lesznek jelentősek, hogy emlékek.” A NATÁLIA szervesen illeszkedik ezeknek a műveknek a láncolatába: ugyanaz a visszaemlékező, emlékmesélő technika, mint a korai novellákban vagy a LILA ÁKÁC-ban, a DALI DALI DAL-ban, az EMBERSZAG-ban (az ÁDÁMCsutka kompozíciója szorosabb, ez a regény jobban megfelel a *roman bien fait* követelményeinek).

Ezekből a szövegekből mintegy nyomon követhető a költő élete a gyerekkortól a második világháború végéig. A NATÁLIA hidat épít a DALI DALI DAL és a LILA ÁKÁC közé: a pályakezdő év, 1905 történéseinek emlékképe, a Budapestre felköltöző fiatalember nyomorúságos mindennapjainak, groteszk kalandjainak és robbanásig feszülő vágyainak olykor talán kis sé bőbeszédű, az ismétlésektől sem visszariadó, de mindvégig gazdag anyagú, plasztikus, rejtett humorú, önironikus, lírai története. Mert ez a lírikus egyszerűsmind remek megfigyelő, realista prózaíró: a lazán összefűzött részletekből fokozatosan kibontakozik a századelő pesti életének egy jellegzetes közege, az olcsó kifőzdék, poloskás albérletek, csillogó kávéházak (köztük a New York!), a harmincfilléres pacaladag és a reménytelenül áhított tizennégy filléres Britannika

szivar, az éhenkórász fiatal költőönjeltek világa.

A NATÁLIA egyszersmind perditaregény. Shakespeare Téli Regé-jében Leontes király és Hermione királyné leányának, Perditanak beszélő neve még csak arra utal, hogy a királylány elveszett, eltűnt. A XIX. század második felében a perditá már bukott lányt jelent, kéjnőt – ahogy akkor mondták –, mai szóval prostituáltat. (Mondták *árvalánynak* is. A gyönyörűszomorú-költői szó Móricz Zsigmond kisregényében él tovább – egyébként Móricz éppen Szép Ernő tanácsára választotta ezt a címet.) A XIX. század második felében valóságos perditakultusz virágzott az európai irodalomban, főként a francia és az orosz prózában (Maupassant, ifjabb Dumas, Zola, Dosztojevszkij stb.). Nálunk a téma klasszikus példái inkább a költészetben találhatók, így Reviczky emlékezetes ciklusában, Ady néhány versében. Szép Ernő perditaszemlélete a XIX. századi nagy orosz elbeszélők részvétvallásának szelídebb, önironikusabb, játékosabb rokona, de nem idegen tőle Ady kihívó gesztusa sem, aki egy korai, nagyváradi versében „*az én menyasszonyom*”-nak nevezi a perditát: „*Mit bánom én, ha utcasarkok rongya, / De elkísérjen egész a síromba... Legyen kirugdalt, kitagadott, céda, / Csak a szívébe láthassak be néha... Kifestett arcát angyalarnak látom: / A lelkem lenne: életem, halálom.*” Natália története az a központi téma Szép Ernő regényében, amelynek segítségével egységbe tudja szervezni emlékeit, hogy azok tovább sugározzák az első világháború előtti idők nagy búsulásait és könnyű, mulandó boldogságait. Abban a jellegzetes Szép Ernő-i stílusban persze, amelyről beszélve Kosztolányi Dezső mintha csak úgy érezte volna, hogy egyetlen szóval nem tudja méltóképpen jellemezni, sorolta hát, halmozta, tornyozta a kifogyhatatlan jelzőket: *bájos, finom, vásott, kellemes, mulattató, megható, mély.*

Vida Lajos

Kedvem kerekedett elszámolni fiatalságomnak egy esztendejéről, a legelsőről, amelyet Pesten töltöttem. Az 1905. évet írtuk; körülbelül 19 éves voltam, mikor feljöttem Pestre, a gimnázium nyolcadik osztályába beiratkozni. Tavasz felé azután kimaradtam a gimnáziumból, untam az iskolát feneketlenül. Félig-meddig már akkor firkálásból éltem; egyelőre az élclapoknak szállítottam politikai versecskéket. Esztendő múlva kerültem be a Budapesti Napló című, rég elenyészett napilap szerkesztőségébe. Az addig való időt mesélem el a könyvemben; persze, nemcsak a magam vergődése lesz benne, benne lesz sok minden az akkori Pest életéből, hadd remélem, hogy nem leszek unalmas.

Ott kezdem, apám tanító volt Hajdúszoboszlón, sok gyerek, én a legidősebb. Tízéves koromban apám bevitt Debrecenbe, beíratott a piaristák gimnáziumába. Az csak algimnázium volt, négy osztály. Azért oda, mert a híres debreceni kollégiumban nem kaphatott tandíjmentességet, aki nem református gyerek. A református szoboszlói fiúk mind a kollégiumba jártak. Sokat látogattam azután az otthoni pajtásaimat a kollégiumban, a cétusaikban. Ez a cétus kis diákszoba, négyen lakják; ingyen adtak kosztot-kvártélyt nekik. A más vallású gyerek 80 forint tandíjat fizetett egy évre; olyan nagy pénz volt ez, katolikus meg zsidó szegény gyerek nem járhatott a kollégiumba. A piarista gimnáziumba tandíjmentesen vettek föl. A debreceni fő zsidó tanító, Kuti Zsigmond, a hét minden napjára szerzett nekem reggelit, ebédet, vacsorát; ezt az emberséges dolgot, ami a zsidók közt országos divat volt, úgy hitták: napokat enni. Szállást apám egy kis suszternél vett nekem; a szennyesemet minden héten kivittem az állomásra, mindig volt ott szoboszlai jó ember, aki hazavitte, és odaadta anyámnak. Ugyanígy került vissza kéthetenként a tiszta ruhám, szívességből. Volt harmadiktól kezdve egy kis tanítványom Debrecenben, a Kisúj utcán, ahol laktam; egy özvegy ezredesné nyolcéves leánykáját kellett leckére előkészíteni. Szerencsére jó feje volt a számtanhoz annak a kis Ottiliának, abban nem kellett néki segítenem. Nekem magamnak már a kivonás is nehezen ment. Otthon apám elébe jártam, borzasztó sokat vert szegény a számtan miatt, azt hitte, csak lusta vagyok. Az egész Debrecen csak azért hoztam szóba, hogy referáljak afelől, hogy ott kezdtem verset írni, negyedikben. Az osztályban is mindig verset írtam algebra- és geometriaórákon; könyvet tettem a térdemre, arra a papirost. Muszáj volt ilyen tolvaj módra írnom, mert az első padban ültem mint kicsi fiú. Jobbról meg balról a két Blanár gyerek volt a két szomszédom; tanítóórák voltak, benn laktak a katolikus tanítói árvaházban. Szürke darócruhában jártak, szürke katonasipkában, mondhatom, nagyon irigyeltem ezért őket. Nahát egyszer mi jut eszébe Blanár Jancsinak, az, kérem, hogy litografáló gép van az árvaházban, ő meg Sanyi, a fivére, le fogják egy füzetre való versemet litografálni (nagyon tetszetek a Blanároknak a verseim), azután majd árulni fogják a füzetet Debrecen-szerte. Egykettő meglett a füzet, valami címe is volt. Iskola után, déli tizenkettőkor kezdték árulni a Blanár gyerekek a füzetet, minden diákot megtámadtak velem, aki jött azon a széles Piac utcán a reálból meg a kollégiumból meg a kereskedelmiből, sőt még a jogászoknak is ajánlgatták szemtelenül, akik ott korzóznak ilyenkor. Tíz fillér volt a verseim ára. Fele haszonra egyeztünk meg a két Blanárral. (Megjegyzem, a papírt is ők vették, vajjon miből, nekik se volt zsebpénzüik.) Na most egy jogász meg találta venni a füzetet. Felvitte a Debreceni Ellenőr szerkesztőségébe, dr. Király Péter szerkesztő úrhoz (nagy negyvennyolcas volt az). A szerkesztő úr egész oldalt szentelt a füzetemnek. Roppant feldicsérte a „zsenge korú poétát”, és vagy tíz verset nyomtatott le a füzetből. Gondolhatni, micsonda nagy esemény volt ez a mi gimnáziumunkban. Szörnyen megijedtem, mit szólnak

majd ehhez a főtisztelendő tanár urak. Semmi baj nem lett. A verseket több példányban adták el a Blanár gyerekek másnapról fogva. Dúskáltunk mind a hárman a szentjánoskenyérben, fűgében, törökmézben, csokoládében, nem is szólva arról a ropogós debreceni perecről (azt meg is verseltem), azt ott árulták a kofák a Csapó utcai piacon. Mindennap elszámoltak az én Blanárjaim a bevétellel, lelkemre merem mondani, ezeknél becsületesebb kiadók nem voltak a világon. Igaz: az a jogász, aki megvette a füzetet, másnap egy tízpercben bejött az iskola udvarára, irántam érdeklődött. Oda vittek hozzá. Meg kellett mondanom, hová való vagyok, ki fia vagyok. Úgy ment azután a jogász a laphoz.

Év végén megbuktam algebrából, javítóvizsgát kellett tennem szeptember elsején. A javítón se tudtam megmukkanni, de átengedett a főtisztelendő tanár úr, beírta a bizonyítványomba, hogy: felsőbb osztályba felléphet.

Így mentem azután Mezőtúrra, ötödikbe. Apám levelet írt a mezőtúri zsidó tanítónak, Török Ignácnak. Kérte, hogy szerezzen a fiának koszt napokat. Az a derék túri tanító megtette apám kérését, két nap alatt megvolt mind a hét család. Lakni pedig bizonyos Kati nénihez mentem másik szoboszlai gyerekekkel, avval együtt jöttem Túrra, az ő rábeszélésére. Kati néni narancsos kofa volt, teli volt mindig narancsillattal az egész lakás, egy szobájában óriási halom narancs emelkedett. Két gyerek volt, két kisleány. Együtt háltunk egy szobában a családdal, egy ágyat kaptunk ketten a másik szoboszlai fiúval. Özvegyasszony volt Kati néni, ő mosott is ránk. A debreceni szekunda dacára tandíjmentes lettem Túron is. Persze vittem szegénységi bizonyítványt. Algebrából hatökör maradtam, ellenben mint ötödikes, már járhattam az önképzőkörbe; minden szombatra volt friss felolvasni való versem. Egyszer egy versemet (hatodikban) a vezető tanár úr beírta az intézet „aranykönyvébe”.

Török tanító úr leckét is szerzett nekem; minden délután két óra hosszat csücsültem egy második osztályos mellett, aki roppant buta gyerek volt. Kaptam egy hónapra két forintot (négy koronát), az körülbelül elég volt zsebpénznek, pedig már cigarettázni is elkezdtem. Tél felé elmaradoztam a reggeliről, azután lassankint a vacsoráimról is, olyan messzire kellett azokhoz a jótékony családokhoz menni. Végre lemondtam mindenütt a reggeliről, vacsoráról, csak ebédelni jártam el. Egy darabig sült tökmagot reggeliztem, este meg tököt sütöttünk Kati néninél a boglyakemencében a lakótársammal, az is elég szegény gyerek volt, az apja csak ebédkosztot bérelt neki. De ő kapott reggelenként egy findza tejet, karéj kenyérral Kati néninél, az meg volt fizetve. Télen azután egy nap az utcán megszólított az a tanár úr, a magyartanár, aki az önképzőkört vezette, megkérdezte, hol lakom, hol étkezem. Elárultam a tanár úr előtt a reggeli- és vacsoránélküliséget. Jól van, harmadnap magyaróra végén azt mondja: Szép, jöjjön ki utánam. A folyosón azután tudtomra adta, hogy elintézte az igazgató úrral, hogy a konviktusban (ahol csak református fiúk étkezhetek, akik bennlakók is voltak) minden este vacsorát kapok majd. Az igazgató úr ezt azért engedélyezi, holott nem vagyok éppen jó tanuló, mert ő, a magyartanár úr, elmesélte már néki, hogy szép költeményeket írok. Beküldött rögtön az igazgatói szobába, hogy megköszönjem a jótéteményt. Attól az estétől fogva azután ott ültem a hosszú asztalnál a bennlakó fiúkkal; mindig jó vacsora volt, valami hús vagy kolbász főzelékkel és két karéj kenyér. Sőt rögtön első este a felügyelő nyolcadikos diák adott papírba göngyölve egy szép szelet szalonnát két karéj kenyérral. Früstökre. Ezt megkaptam minden este. Olyan nagy darab szalonna volt, mindig adtam a lakótársamnak is egy becsületes hasítást.

Túron is megbuktam algebrából mind a három tanév végén, ameddig ott jártam, de a javítón itt is átengedtek mindig; ezt a magyartanáromnak köszönhettem, ő könnyörgött érettem avval, hogy úgylis patikus vagy vasutas leszek, szóval nem megyek majd olyan pályára, ahol matematikára is szükség lehet.

Elmesélem, hogy mulattassam az olvasót velem, micsoda viccet űztek a diákok a délutáni korzón, a Széchenyi utcán (az volt a főutca). Őt és hét közt korzózott a túri intelligencia. Jöttek a lányok; a süldő lánynak még nem volt hosszú szoknyája, annak még látni lehetett bokán felül is a lába szárát. Nahát a fiúk, akik szembesétifikáltak, ha jött egy bakfis, odaszólott egyik a másiknak:

– Nézd, milyen szép a bal lába!

Vagy hogy:

– Tyű, mesés jobb lába van!

Erre az egyik bakfis elvihogta magát, a másik gőgösen felvágta a fejét, a harmadik dühösen sziszegett a fiúk elé:

– Ssszemtelen!

Beadni ezért nemigen lehetett a diákokat, hiszen tulajdonképpen bókot adtak azoknak a lányoknak: dicsérték a lábukat (igaz, hogy csak az egyiket).

Fadgyas Idácska volt a legszebb leány Mezőtúron; az már nagylány volt. Híre volt az ő gyönyörű lábikrájának. Amit persze látni nem lehetett, mert hisz a cipellő sarkáig ért le a szoknyája. Strandnak abban az időben még hírére se hallottuk. Napos délutánokon mindig ott tekergett egy csapat diák a Berettyó-parton; tanultunk is, megkergetőztünk, birkóztunk, vagy a Berettyó hátán a Tiszára igyekező szálfákon ugráltunk. Közel volt oda a Fadgyas-kúria, az első utcában, öt-hat percre a parttól. Mindig lesbe állott egy fiú, akit őrszemnek nevezünk, az utca elején: jelentenie kellett, ha a Fadgyasék kapuján kigördült a hintó. Szép időben a család délután, úgy négy óra körül, kikocsizott a szőlőbe. A jó hírre felkerekedtünk, mentünk abba a Nehéz Pál utcába; feltűnést nem keltettünk, hiszen csak sétálgattunk. Elvártunk ott némely nap 15-20 percet is, míg Fadgyas Idácska kijött apjával-anyjával a kisebbik kapuajtón. Először a mama szállott fel, ez minket nem érdekelt, utána a papa, utoljára lépett fel a hintó lépcsőjére Idácska. Visszafojtott lélegzettel meredtünk arrafelé. Ez volt a szent perc, mikor látható a Fadgyas Idácska lába; tudniillik a kocsira való fellépéskor a szoknya felhúzódik, és majdnem térdig engedi látni a lábat, mind a kettőt. Pillanatokig tartott csak a bűvölet, de nem, tovább is, míg csak bámultunk némán a hintó után, amely tovaragadta a Fadgyas Idácska csoda lábait.

Nem szenvedhettem azokat a fiúkat, akik az algebrához értettek. Úgy néztem rájuk, mintha ezeket nem is földi anya szülte volna, mintha marslakók volnának, akik lepottyantak ide a Földre. Csudáltam, hogy ezek is nevetnek és fütyölnek, mint mi, hogy fájnak télen ők is, és hogy a tornaórán ők is úgy gyakorlatoznak a nyújtón meg a korláton, akárcsak mi, normális fiúk. Sose szóltam hozzájuk, csak feleltem, ha ők beszéltek énhozzám. Az utcán nem mentem volna egy algebraértő fiú mellett, mintha ragályos beteg volna az a fiú! Afelől álmodoztam, hogy az algebra ellen világszerte fellázad majd a diákság; először felvonulnak nagy táblák alatt, azokra rá lesz írva: Vesszen az algebra! Azután pedig fütykösökkel meg nyitott bicskákkal megrohanják mindenütt a tanári kart; a végén biztos kimarad a tantárgyak közül az algebra.

Érdekes, egyszer elnyögtem a mi világhírű matematikusunk, Fehér Lipót professzor előtt, hogy mennyire nem konyítottam életemben a számokhoz. Elnevette magát a professzor:

– Elhinnéd, hogy én nem tudok egy közönséges szorzást elvégezni?

Megfenyegtettem, hogy leleplezem az egész világ előtt, amit most meg is cselekedtem!

Az utolsó esztendőben, amit Túron töltöttem mint hetedikes, év végén három pályadíjat kaptam: eredeti költeménnyel nyertem 20 koronát, összesen ötvenet. Gallérok, zsebkendőket, zoknikat, sőt egy szép nyakkendőt is vásároltam, a Szoboszlói szőlő III. osztályú vasúti jegy megvétele után még mindig haza tudtam apámnak vinni 25 koronát. Megjegyzem, pályadíjakat ötödik vagy hatodik végén is nyertem; és még valamit árulok el, ami nagyon nagy dicsősége volt túri diákidőmnek: a magyartanárom, pártfogóm előfizetést gyűjtetett a versesfüzetemre, mikor a hatodikat voltam végzendő. A legtakarosabb kisasszonykák járták a várost az előfizetőívekkel a tanár úr felkérésére. Mezőtúron világhírű voltam. A füzet megjelent májusban, június végére elfogyott majdnem a teljes 200 példány, a tanár úr átadott nekem, mielőtt hazamentem vakációra, 185 koronát, annyi maradt a nyomda kifizetése után. A pénzen elküldtük betegeskedő anyámat Bártfa-fürdőre.

Azt az áldott, kedves tanár urat, azt hiszem, még nem mondtam meg: Kolosvári Aladárnak hitták. Ma is meghatódom, ha eszembe jutott. És nem szabad elfelejtenem két túri diákpajtásomat, Csillag Jenőt meg Mészáros Zoltánt. Jómódú fiúk voltak. Csillag Jenőtől a három esztendőn által öltönyöket kaptam, meg kalapot is egyszer, a fejünk egyforma volt; Mészáros Zoli pedig télikabátot adott, finomat, kicsi lett néki.

Otthon a vakációban megismerkedtem egy pesti fiúval, éppen akkor érettségizett, Szoboszlón nyaralt a nagybátyjáéknál. Azt is Ernőnek hitták. Elolvasta a versesfüzetemet, azt mondta, Pesten a helyem; addig biztatott, feljöttem Pestre nyolcadikba. Budán iratkoztam be, az Attila utcai gimnáziumba, a pesti diák is ott végzett. Beszélt az érdekemben Lasz Samu tanár úrral (aki két földrajzi tankönyvet írt); ez a tanár úr mindig járt leckéhez juttatott, egy budai kávémérés gazdájának a házánál, onnét a gimnáziumhoz fordultak korrepetítorért. Ebédet kaptam a leckéért a kávémérésben (ebédkosztot is lehetett ott kapni). Lakni pedig egy darabig pesti nagybátyámnál, Feri bácsinál laktam, a Keleti pályaudvar mellett a Szászház utcában. Ott volt Szép Ferenc fűszeres boltja. Feri bácsi tanító volt, mint apám, de olyan természetkedvelő lélek, egész fiatal tanító korában elszegődött nevelőnek egy birtokoshoz. A birtokos gyerekei mellett elkezdte annak a pusztának a béresgyerekeit is írni-olvasni tanítani; az iskoláztatás akkor még nem volt kötelező, és az ilyen pusztai gyerekek még negyven év múlva se jártak be a községbe az iskolába. Malacot őriztek a kicsi fiúk, a lányokkák libapásztorokdtk, ezért is kapott a család egy kis komenciót. Feri bácsi a végén összekürtölte a szomszéd gazdaságokból is a cselédek gyerekeit, kapott a birtokostól a magtárban egy tiszta sarkot, oda padokat csináltatott, táblát is, mint az iskolában, magának széket tétetett a tábla elé. Itt tanított vagy két óra hosszat mindennap. A gyerekeknek a maga pénzén vett a községben palatáblát meg vesszőt, és azután irkákat, plajbászokat. Azon a birtokon Feri bácsi a felnőtteket is iskoláztatta, akit csak rá tudott venni, embert, asszonyt; azok a béresek, béresnék is szinte mind analfabéták voltak. Ezt én mind magától Feri bácsitól tudom; egyszer látogatóba jött hozzánk, elmesélte az ő iskoláját. Megvan néki, azt mondta, minden elemi iskolai tankönyve, a leckéket leírhatja a gyerekekkel; és van néki kis földgömbje, növénygyűjteménye s vonalzója, sőt körzője is van néki, meg vagy ötven csodaszép ásványa, mind a tanítást szolgálja. Apám bort hozatott vacsorához; olyan jó hangulatba jött Feri bácsi, órák hosszat elnótázott, kísérvé magát az apám hegedűjén, ő maga is szépen tudott muzsikálni. Nahát, negyvenesz-

tendős korában Feri bácsi megismerkedett egy takaros fiatal özvegyasszonnyal, elvette. Az asszony kedvéért Pestre jött Feri bácsi, megvették ezt a kis fűszerüzletet. Nem volt se segéd, se inas, ők ketten dolgoztak. Volt egy szép nagy szobájuk, azt kiadták két vasutasnak, ők maguk egy kicsi lánykájukkal az üzlet mögötti sötét kis szobában laktak. Soha Feri bácsi meg az asszony együtt nem reggeliztek, nem ebédelték, nem vacsoráztak, mert a bolt örökösen nyitva van, mindig jöhetnek; az egyiknek ott kell lennie. Ha senki nincs a boltban, belémarkol a diós vagy mogyorós zsákba, aki bejön, vagy kikap egy-két rusznit a nagy rusznis üvegből. Az is megtörtént, hogy lábujihegyen jött be valaki, kihúzta a pultnak a pénzes fiókját, jó marék aprót zsebre dugott; a zsebre dugó mozdulatát még látta Feri bácsi, mikor belépett, és a nyitott fiókot látta, de nem üthetett lármát: nincs tanú, ha az eset a rendőrség elé kerül, őt büntetik meg rágalmazásért. Reggel hattól késő estig talpon voltak mind a ketten. Folyton-folyvást jöttek a vevők, csupa szegények, csak egy-két napra valót vásároltak, reggel meg estefelé munka után munkások, napszámosok, kocsisok jöttek egy kupica pálinkát bekapni. Feri bácsi úgy esett le, mint egy zsák, este a díványára, aludni; sokszor nem is evett este semmit, olyan fáradt volt, olyan álmos. Nem győzött előttem keseregni, micsoda szép és boldog életet kellett otthagyni néki ezért a bűdös fűszerüzletért; Pesten ő soha még a múzeumba nem ment el, se a Várban nem volt, se nem látta a Margitszigetet, sőt egy újságot se lát soha: az egész vasárnapját átalussza vagy legalábbis elheveri, hogy az elmúlt hetet kipihenje.

Az a két vasutas, akik a nagy szobát bérelték, mozdonyvezető volt mind a kettő; 24 órás volt a szolgálatuk; úgy intézték, hogy mind a ketten ugyanazon éjjel, azaz ugyanazon napon át legyenek szolgálatban; azután pihentek 24 órát. Ha este jöttek, lefeküdtek, másnap azután estig ittak, örökösen csak sört, este hazajöttek, levetköztek, paskolták hideg vízzel a testüket, azután úgy pucéron birkóztak jó darabig; így józanodtak ki. Ha meg reggel jöttek haza, délig aludtak, ebéd utántól másnap reggelig söröztek, megint nem mentek a pályaudvarra, míg a kijózanodást el nem végezték. Egyik nagy, vastag volt, vékony a másik; úgy festettek egymás mellett, mint Stan és Pan a moziban. Ha éjszaka aludtak, vége volt az én álmomnak, úgy hortyogott az a vastag Stan, hörögve, sípolva; felültem sokszor ijedtemben, olyat hördült; azt hittem, meghal. Elcsaltak egy este sörözni; éjjel 3 órakor tudtam csak megszökni, iszonyatos fejfájással.

Abban a budai kávémérésben, ahol ebédet kaptam, mámorosan olvastam a napimeg hetilapokat; a hetilapok másodhetesek voltak; tüzesen tanulmányoztam a vicclapokat, Borsszem Jankót, Kakas Márton, Mátyás Diákot, el kellett tanulnom a politikai versecskéek csinálását. Egyszer aztán vittem a Kakas Mártonhoz két kis verset, egyik tetszett, a másikat visszaadta a szerkesztő úr. Négy koronát utalt az elfogadott versecskéért. Minden hónapban eladtam a Kakas Mártonnak vagy két verset. Később a Borsszem Jankót is meghódítottam; itt is négy koronát kaptam egy-egy rigmusért, legfeljebb kettőt vetek ott is havonkint, többre nem reflektált a szerkesztő, Ágai Adolf (híres humorista volt), azt mondta: sok a költő, fiam, mindnek élni kell. A Borsszem Jankóba kormánypárti rigmusokat kellett írni, a Kakas Mártonba ellenzékieket. Ez cseppet se zavart, mondanom se kell.

Csak két hónapig laktam Feri bácsiéknál; nagyon terhes volt a Keleti mellől átkelnem Budára, ezért muszáj volt már 6 óra előtt fölkelni (persze gyalog mentem), sok éjszaka alig aludtam a Stan fergeteges hortyogása miatt. Fölfedeztem ott Budán, a Gellérthegy utcában (nagyon közel az iskolához) egy kiadó szobát. Földszintes házban volt az, amelynek két szárnya közt kapu volt; Óbudán még ma is eleget látni ilyen ketté-

osztott vén házikót. A háziúr, dunai hajóskapitány, csak hálni járt haza, a pápaszemes feleségtől vettem ki a szobát 10 korona havi bérért. Ez aztán bizonytalanná tette a legszerényebb vacsorát is; Feri bácsiéktól röstelltem volna mindennap a potyavacsorát elfogadni, hát vettem tepertőt, szafaládét, rusznit, liptai túrót, karéj kenyeret, így vacsorálgattam; a reggeliről meg szoktam feledkezni. A házigazdámék gyermektelenek voltak. A ház, az udvar meg még az utca is olyan csendes volt egész nap, mint a temető. Abban a félházban, ahol az én szobám volt, abban még egy szoba volt, az utcára; ott is lakott valaki, azaz ketten laktak, egy péksegéd a feleségével. A péksegéd éjszaka dolgozott. Az asszony, ugyancsak gyermektelen, benn kuksolt mindig a szobában; mit csinált vajjon egész nap? Télen egyszer beszélgettem kicsit a nénivel (a hajóskapitánynéval), mert csak este jött be takarítani, mikor már otthon voltam. Megtudtam a nénitől, hogy a péksegédnek a nő nem felesége, ők „csak úgy összecúsztak”. Egy délután nyitva volt az ajtó, beláttam a pékék szobájába; ott ült a nő az ablaknál kis kerek asztal előtt. Kártyát vetett. Egyszer meg, késő őszön, este tíz óra tájt, javában olvastam (petróleumlámpánál), kopogtatnak; bejött a nő, gyufát kért. Hosszú, sovány volt, a képe sűrű himlőhely. Pongyola volt a testén, az is nyitva; ha lebbent, láthattam a combjait is, bugyogóban. Lehetett harmincöt éves vagy harminc, de negyven is. Biztos, hogy nem csak a gyufa kellett néki. Nem kértem ebből a szerencséből, nem mintha a péktől félttem volna, eszembe se jutott akkor a pék. Hanem félttem volna a nővel elkezdeni, mellettem lakik, sose hágy majd békét. Kicsit irtóztam is tőle, oly idegen valami volt ő, nem tudom megmagyarázni. Gyufát rántottam néki, mert a kezében volt a cigaretta. Rám mosolygott, kérdezte, tetszik-e a szobám, nem sötét-e nagyon (az volt bizony), és hogy nem fázom-e meg. Igennel vagy nemmel feleltem. Csend lett. Odaadtam néki az egész skatulya gyufámat; megköszönte, kiment. A péksegédet soha nem láttam; eszembe jutott ő is egyszer életemben, felelősséget éreztem érte: egy fedél alatt laktam valakivel, akinek az arcát nem ismertem, akinek egyszer se mondtam, hogy jó napot. Mintha ezért is megszámlaltatnának majd valahol, a világokon túl, hideg ködök között.

Jött a tél; fűtést nem kaptam, cudar hideg lett a szobám, nem tudtam a házi feladataimat megírni, úgy megmerevedtek az ujjaim. Én nem tudtam otthon verset írni; sok verset írtam, komolyakat. Volt egy nagyon kedves jó gyerek az osztályban, Dobozy Gábor, építész volt az apja; eljárhattam Gáborhoz késő délután tanulni (én a fele tankönyvet se vettem meg), megírni a feladatokat, és félrevonulva verset írni. Nem mondhatnám, hogy papa-mama jó szemmel nézték volna a szegényes külsejű vendéget. Ez a Gábor is utálta az algebrát, gondolom, ez indította el köztünk a barátkozást. Mikor engem szólított ki a táblához az algebratanár, mindjárt elkezdtek a fiúk nevetni. A felelésem úgy folyt le, hogy miután megírtam a diktált példát, rögtön elfordultam a táblától, valami fali ábrát kezdtem nézni, azt néztem makacsul, míg csak a tanár úr be nem írta a szekundát, és a helyemre nem mehettek. A tanár úr is nevetgélt, míg a táblánál állottam. A fiúk (a legtöbb) annál hangosabban nevettek. Egyszer a tanár úr kivette a nadrágzsebből a lakáskulcsát, elkezdte avval a homlokomat kopogtatni, az osztály felé fordulva:

– Hallják, hogy kong? Hallják, hogy kong? Még egy birkának is több ész van a koponyájában.

A hangos közröhej közepett elkezdtem sírni, nem bírtam visszatartani.

A tanár úr mintha kicsit megbánta volna a viccelődését, leült, köhintett, a fiúk közé szólott:

– Eleget nevettek, kérem, legyenek már csendben.

Sőt egyszer meg is dicsért az osztály előtt. A házi algebrafeladatot tudniillik nem másoltam le óra előtt a füzetembe valaki másnak a füzetéből, amint azt a gyöngébb algebraisták cselekszik, úgy hagytam a beírt példa alatt az egész lapot üresen. Egyszer a következő órán, mikor a füzetek szétosztódtak, a tanár úr ott tartotta maga előtt az én füzetemet, fölemelte, mutatta azt az üres oldalt az osztálynak:

– Tessék idenézni, nem lopja el a másét, nem próbál engem becsapni. Ez mindenestre becsületes dolog.

A kávémérés gazdájának (ahol tanítottam) három kis leánya volt, a legidősebb második polgárista, a másik kettő negyedik és második elemisták. A legkisebbikkel még valahogy át tudtam venni a számtant, de mikor a másik kettőnél jött a számtani feladat, felállottam, fel-alá jártam, vagy kinéztem az ablakon; a gyerekeknek azt mondtam, kíváncsi vagyok, mennyire mennek egyedül. Kicsit szurkoltam néha, ebből baj lehet. Lett bizony. Egy nap a papa hazajött ebéd után, fájt a feje. Lefeküdt, aludt, kijött azután a mi szobánkba:

– Na, hogy megy a tanulás?

Sétáltam az asztal körül; persze megállottam; éppen a számtani feladványaikkal harcoltak a gyerekek.

A papa az asztalhoz lépett, megnézte az irkákat. Odszólt hozzám:

– Magát, kérem, ez nem érdekli?

– Azt akarom – mondom –, hogy a gyerekek önállóságra szokjanak. (És vert a szívem, de nagyon.) Lenézett a papa a polgárista irkájába, nézett belé egy hosszú percig. Azt mondja akkor:

– A Juci elrontotta a feladványt. Tessék csak idejönni.

A láncszabállyal kínlódott Juci.

– Na? Látja a hibát?

– Igenis látom. (Dehogyan láttam.)

– Tessék a gyerekeknek megmagyarázni!

Ki se tudtam nyitni a számat.

Az lett a vége, nagyot kacagott a papa, azután tudtomra adta, hogy többé nem kell hozzájuk felfáradnom. Ami persze azt jelentette, hogy az ebédemnek befellegzett.

Azt is hadd mesélem el, hogy ez a Juci, aki tizenegy éves volt, mikor már vagy két hete jártam oda, kikísért az előszobába, felölelt a nyakamba, nekem szorult, és azt súgta:

– Tessék engem megcsókolni.

Elég nagy, testes leányka volt a Juci. Le akartam magamról hántani, de olyan erővel feszült nekem, hogy nem boldogultam; míg birkóztunk, elérte a számat, ágaskodva, s megcsókolta. Alig tudtam lerázni magamról. Még öt-hat nap ostromolt így meg, míg elértem, hogy békén el enged menni. Heteken át al duzogott azután; nem köszönt, mikor benyitottam, és míg ott voltam, nem nézett a szemembe, de rugdalta az asztal alatt a lábamat. Hallottam életemben sok kislány felől, tizenkét, tizenegy meg még kilenc-tíz éves felől is, akik ugyanígy viselkedtek, akikben ilyen erőszakosan jelentkezett a nő.

Elmentem ahhoz a pesti Ernőhöz, aki Szoboszlón nyaralt (filozopter volt már), elpanaszoltam, hogy a leckém elveszett. László tanár úrnál szégyelltem volna jelentkezni. Ez a derék fiú már másnap elvitt a Német utcába; diákmenza volt ott, 32 fillérért adtak szegény egyetemistáknak ebédet. Kivételesen fölvettek, oda jártam azután ebédre, azokat a napokat kivéve, mikor a 32 fillért nem tudtam összehozni. Ilyenkor legfeljebb egy zsemlyét ha vehettem, néha még azt se. Akkor tanultam meg, hogy az éh-

ségtől megfájdul az ember feje. Ez így ment addig, míg egy vasárnap délelőtt, átrándulván Pestre, egyedül a séta végett, mert szép napos idő volt, az Andrássy úton a Miramare kávéház ablakán át megláttam odabenn egy szoboszlai fiút, Lővy Móricot, az már lehetett 21-22 esztendő; az apja fiákeres; a fiú kereskedelmit végzett Debrecenben, és Pesten volt bankhivatalnok, ezt tudtam felőle. Megállottam, ő is észrevett, intett, hogy menjek be. Hozatott nekem habos kávé, vaj, dzsemet. Ilyen finom früstököt még nem ettem. A Hermes bankban dolgozott ő; megígérte, hogy elintézi ott, hogy fölvegyenek engem a címírók közé. Szörnyű propagandát csináltak akkor a sorsjegyáru bankok. Az egész várost ilyen plakátok lázították:

*Kiss szerencséje nagy,
Török szerencséje örök,
Benkő sorsjegye bankó,
Hecht nem ismeri a pecht.*

A bankok az egész országba szétküldözték az első osztályra szóló sorsjegyeket, a községet csábítani. Ezek borítékának a címzéséről volt szó. Kedden aztán levlapot kaptam a szoboszlai protektoromtól: jelentkezhetem a Hermes bankban, Gébics úrnál. Ez a Gébics úr másnap délután 2 órára rendelt be. Kettőtől este nyolcig írom majd a címekeket, ezer boríték után kapok egy koronát, és minden héten friss tollhegyet is adnak. Nagy, sötét udvari szobába ültettek be, ott az asztalok körül körmölt nagy buzgón vagy ötven hajótörött, fukar fényű gázlámpák alatt. Első nap kaptam egy óriási nagy könyvet, a Magy. Kir. Csendőrség Név- és Címtárát. Így szólott egy csendőrségi cím: T. Kérégyártó Dániel címz. csendőrőrmester úrnak Mező-Sas, u.p. Berekböszörmény. Képzeltetni, milyen lassan jött így össze az ezer megírt cím. Odáig vittem mégis, veszett gyors írással, hogy egy délután meg tudtam vagy hatszáz borítékot címezni. Fájt a szemem utána, nem tudtam otthon este olvasni. Roppant szerettem olvasni; a gimnáziumi könyvtárból minden héten kihoztam két könyvet; Mikszáthot, míg csak tartott benne, azután ami Tolsztojt, Csehovot, Dickenst, Anatole France-t, Balzacot kaptam a könyvtárunkban. Amellett az antiquariumokban tucatjával vettem a használt Olcsó meg Magyar Könyvtár-füzeteket 10, 8, 6 fillérékért; az osztályban is olvastam; szerencsére mint *esz* betűs, jó hátul ültem.

Az a szoboszlai fiú meghívott volt az elegáns Miramare kávéházba minden vasárnapra reggelizni. Egy vasárnap a Pesti Hírlapban olyan apróhirdetést olvastam, amelyikben világtalan úr mellé felolvasót keresnek. Újságot kell felolvasni, délután 5-től. Német nyelvtudás megkívántatik. Jelentkeztem másnap délután, megszökvén a címírás elől, a megadott címen, az a Váci körúton volt (ma Bajcsy-Zsilinszky út) egy udvarba, szállítmányozási iroda. Ötvenévesforma, kövérkés úrhoz vittek, olyan kopasz volt, mint a köröm. Fekete pápaszem volt rajta. Én voltam a legelső jelentkező, fölvert a világtalan úr, a szállítványozási iroda gazdája, vagyis speditőr. Délután ötkor kell majd érte jönnöm, konflissal; megyünk a lakására, hatig felolvasok, hétig pedig sétálunk. Fizet ezért havonként 30 koronát, és ozsonnát is kapok. Hű, örültem! Otthagyhatom azt a gyűlölt címírást. Másnap megkezdtem a felolvasást. A vak úr agglegény volt, özvegy édesanyjával lakott. Először németül kellett felolvasni, a Pester Lloyd vezércikkét, azt a legtöbbször Vészi József írta, őérte a vak úr rajongott. Ha nem Vészi írta a vezércikket, nem kellett néki; akkor, ha volt, színbírálatot olvastam fel. Legelső nap a vezércikkben azt a szót, hogy gehorsam, úgy ejtettem, *g*ehorsam, az én debreceni németségemmel.

– *Gehorsam?* – azt mondja a vak úr –, így tud maga németül? *Az, drágám, gehorsam.*

Megmondta, ezelőtt egy német szakos végzett tanárjelölt olvasott fel neki, azt most kinevezték valahova vidékre.

De azután nevetett a botlásaimon, jó kedélyű ember volt. A Lloyd után a Pesti Hírlap vezércikke jött, ha annak Vázsonyi Vilmos volt az írója. Ha nem, az Országgyűléssel kellett kezdeni. A viták, a botrányok, az az egész buta lárma roppant érdekelte a vak urat.

Pompás volt az ozsonna, fölös kávét kaptam, mint otthon valaha, nem habosat, és hozzá kuglófot. Hat órákor sétálni vittem a vakot az Andrassy útra. A lakás a Bulyovszky utcában volt. Hat után sok volt a járdán a nő; akkor jöttek, zárás után, az üzletekből, irodákból. A magas sarkú cipellő kopogása jelezte, hogy nő jön szembe. Ilyenkor a vak megkönyökölt:

– Szép? Fess?

A *fess* azt jelentette, hogy melles, combos a nő, az olyat kedvelték az urak. Volt, aki szép is volt, fess is volt, de jöttek olyanok, akik nem voltak ezekre a hízelgő jelzőkre méltók; azt mondtam akkor: *nno, ez osztán nem szép.* Vagy: *dehogy, girhes és csúnyácska.* Azt is mondtam: *ez direkt pocsek.* Ilyen esetekben lehangolódt a vak; nem szerette az igazságot; azt a szokást vette föl, hogy mikor kopogott a cipellő, kihívó mód szólt:

– Ez is csúnya? Mi?

Rá kellett eszmélnem, hogy nem helyes őszintének lennem; azután osztán dicsértem a nőket, a legtöbbet; mindet nem mondhattam szépnek és fessnek, elvesztettem volna a hitelemet. Ha szép, fess nőt jeleztem, azt is megkérdezte a vak, *szőke volt-é* (mert ezt szerette jobban), és hogy a szeme kék-e vagy fekete, s még azt is, hogy *elegáns volt-é a nő*, milyen ruhája volt, milyen köpenykéje?

Minden héten, szombati nap, a séta helyett el kellett vinnem a vakomat a Lovag utcába bizonyos asszonysághoz, akinél ebéd utántól késő estig csinos fiatal nők tanyáztak, az a hölgy, akit meg a hozzá hasonlókat Pesten az *aufführfrau* névvel tiszteltek, az beküldött a vakhoz három-négy nőt; a vak sorba simogatta őket, én megmondtam, *szőke-é vagy barna*; egyet aztán kiválasztott a vak, a többi elhagyhatta a szobát, én is. Ott vártam meg a közös leányszobában, míg a vak kiédelgi magát. Eltartott óra hosszat. A nők kártyáztak, de mindig volt egy, aki regényt olvasott. Ha valamelyik lányért bejött az asszonyság, abbamaradt a kártyaparti; akkor a lányok diskuráltak egy kicsit velem. A légyottért tíz koronát kellett fizetni. Egyetlenegyszer se jutott a vaknak eszébe, hogy engem is meghívjon egy ilyen drága nőre. Ezért bizony megvettem a vak urat; én az ő helyében lennék olyan gavallér; hogy azt a szegény ifjú hímet, akivel ennyire bizalmas vagyok, azt is megkínáljam az életnek egy kis örömeivel. Mi neki az a tíz korona, a gazdag speditőrnek.

Magam nagy ritkán elmentem a Conti utcába vagy a Bástya utcába, meg a Valero utcában is voltam, ezekbe az utcákba jártak a szerényebb sorsú fiatalok az egykoronás házakba. Akadt mindenütt egy-két jóképű lány is, nem mondom; de a mai szememmel kimázolt bohócoknak és kísérteteknek látom az egykoronás nyilvánosházi lányokat. A Kazár utcán meg az Ó utcában, Új utcában (Zichy Jenő u.), Vadász utcában is sétáltak estétől reggelig a nők, akiket tréfából *péripatéticienne*-eknek mondanak Párisban, emlékeztetvén azokra az ógörög bölcselőkre, kik együtt sétálva elmélkedtek. Ezek is egy koronáért mérték a gyönyört.

A jobb módú hímek a Vármegye utcai 6 koronás házba jártak, a legjobb módúak legfeljebb a Magyar meg a Hímező (ma Királyi Pál) utcai 10 koronás házakba; a gavalérok ott szokták hagyni az unalmas bálakat, oda mentek a lányokkal táncolni.

Szerencse volt bizony Pesten betegséget nem kapnom akkor a nőktől. A statisztika szerint minden kéjő fertőzött; aki kicsit jobban inklinál, beteg lesz tőlük. Persze fogalmam se volt efelől; megeskettem a nyilvánosházbeli vagy utcai lányt, hogy semmi baja, úgy aztán nem féltem. Átestem külömben már Mezőtúron, hetedikben, azon a hathetes bajon, amit alig van (vagy volt) fiú, aki elkerült volna. Most jut eszembe, azok a túri diákok, akik a Piros lámpában vagy a Zöld lámpában (én is ott kaptam) megkapták a bajt, milyen büszkék voltak, akár az valami kitüntetés lett volna. Örültek, hogy suspensoriumot kell felkötniök, mindenkinek mutogatták. Aki nem volt szegény gyerek, Salvator-vizet ivott (húgyhajtót). Lenézték azokat a fiúkat, akik még nem voltak betegek. Az is szép dolog, igen, hogy a tanáraink nem figyelmeztettek bennünket erre a veszedelemre, nem ajánlották az óvszert, se a doktort meg a tisztaságot vagy az önmegtartóztatást. Mintha nem is tudnák, hogy mi éppen olyan fiúk vagyunk, amilyenek ők voltak, és ugyanazt műveljük, amit ők műveltek.

(Folytatása következik.)